

Turkish Studies

Language and Literature

Volume 14 Issue 3, 2019, p. 1561-1572

DOI: 10.29228/TurkishStudies.23006

ISSN: 2667-5641

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 25.05.2019

✓ *Accepted/Kabul:* 10.09.2019

✍ *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (17.06.2019)-Referee 2 (26.07.2019)

This article was checked by iThenticate.

DOĞU TRAKYA AĞIZLARININ GELECEĞİ*

*İlker TOSUN***

ÖZ

Trakya, Güneydoğu Avrupa'nın önemli tarihî ve coğrafi bir bölgesidir. Bu bölge Türkiye (Doğu Trakya), Yunanistan (Batı Trakya) ve Bulgaristan (Kuzey Trakya) bölgelerine ayrılmaktadır. Doğu Trakya adını taşıyan bölge Türkiye'nin kuzeydoğusundadır. Burada Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, İstanbul'un Avrupa yakası ve Çanakkale'nin Gelibolu ilçesi yer almaktadır. Osmanlılardan önce bu bölgede Grekler, Pers İmparatorluğu, Roma İmparatorluğu, Gotlar, Vizigotlar, Slav toplulukları, Bulgar Hanlığı ve Bizans İmparatorluğunun hâkimiyeti görülmüştür. Bosporus, Byzantion, Propontis, Khersonesos, Abdera ve Ainos gibi Grek şehirleri ve Hadrianapolis (Edirne) and Serdica (Sofya) gibi Roma şehirleri dönemin önemli ekonomik ve kültürel merkezleri olmuştur. Bu bölgede Türkçenin Doğu Trakya ağız/ları konuşulmaktadır. Genellikle Doğu Trakya'da "Gacallar", Bulgaristan, Yunanistan, Yugoslavya (eski) göçmenleri, Tatarlar, Pomaklar, Dağlılar, Yörükler, Romanlar, Boşnaklar yaşamakta ve bu ağızları konuşmaktadırlar. Doğu Trakya, Asya ve Avrupa arasında geçmişte olduğu gibi önemli bir rotadır. Son dönemde bu bölgede büyük bir iç göç yaşanmıştır. 2000-2017 tarihleri arasındaki nüfus artış hızını içeren istatistiklerine göre Edirne'nin nüfusu 392.134'ten 406.855'e; Kırklareli'nin nüfusu 323.437'den 356.050'ye çıkarken Tekirdağ'ın nüfusu neredeyse iki kat artarak 577.812'den 1.005.463'e yükselmiştir. Bu nedenle Doğu Trakya ağızları yok olma tehlikesi altındadır. Biz ivedilikle saha çalışmaları ile ulus adları (etnonimler), yer adları (toponimler), silikyeradları (mikrotoponimler), hayvan adları (zoonimler) ve bitki adları (fitonimler) hakkında derlemeler yapmalıyız. Ayroca Osmanlı mezartaşlarını, kitabeleri sınıflandırmalı ve çeşitli folklorik malzeme toplamalıyız.

* Bu makale 1 Kasım 2018'de düzenlenen 'Türkoloji Çalışmalarında Yeni Arayışlar Çalıştayı'nda sunulan bildirinin genişletilmiş biçimidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, E-posta: ilker.tosun@klu.edu.tr

Anahtar Kelimeler: Doğu Trakya, Doğu Trakya Ağızları, ağız bilimi, belgeleme

FUTURE OF EAST THRACE DIALECTS

ABSTRACT

Thrace is a historical and geographical region in the southeast of Europe. This region divides between Turkey (East Thrace), Greece (West Thrace) and Bulgaria (North Thrace). The region called East Thrace is in the northwest of Turkey. There are five cities in this region: Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Istanbul (European side) and Çanakkale (Only Gelibolu region). Before the Ottomans, Greeks, Persian Empire, Roman Empire, Goths, Visigoths, Slavic communities, Bulgarian Khaganate, and The Byzantine Empire ruled in this region. Greek cities like Bosphoros, Byzantion, Propontis, Khersonesos, Abdera, and Ainos; Roman cities like Hadrianapolis (present-day Edirne) and Serdica (present-day Sofia) were important economic and cultural centers. The east branch of Rumelia dialect is spoken in the cities, which are in this region. Generally in East Thrace, "Gacals", "immigrants from Bulgaria, Greece, Romania, Yugoslavia (former)", "Tatars", "Pomaks", "Dağlılar" (Mountaineers), "Yörüks", "Gypsies", "Bosnians" live and speak a kind of Turkish dialect. East Thrace is a socio-economic route between Asia and Europe as it is in the past. Latterly East Thrace is on the target of internal migration. According to the 2000-2017 population increase datas, the population of Edirne has increased from 392.134 to 406.855, the population of Kırklareli has increased from 323.437 to 356.050, and the population of Tekirdağ has increased from 577.812 to 1.005.463. Because of that, East Thrace dialects are in danger of extinction. We should immediately conduct field works and collect the language materials and search ethnonyms, toponyms, micro-toponyms, zoonyms and fitonyms. We should classify Ottoman tombstones and epitaphs and collect the folkloric materials.

STRUCTURED ABSTRACT

Thrace is a historical and geographical region in the southeast of Europe. This region divides between Turkey (East Thrace), Greece (West Thrace), and Bulgaria (North Thrace). The region called East Thrace is in the northwest of Turkey. There are five cities in this region: Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Istanbul (European side), and Çanakkale (only Gelibolu region). Before the Ottomans; Greeks, Persian Empire, Roman Empire, Goths, Visigoths, Slavic communities, Bulgarian Khaganate, and The Byzantine Empire ruled in Thrace. Greek cities like Bosphorus, Byzantion, Propontis, Khersonesos, Abdera, and Ainos; Roman cities like Hadrianapolis (present-day Edirne), and Serdica (present-day Sofia) were important economic, and cultural centers.

This region served as an important bridge between Asia, and Europe. Throughout history, there have been significant migrations from Europe to Asia and from Asia to Europe. This region was shaped ethnically during the Ottoman Empire. In the 14th century, the Ottoman

Empire conquered the Balkans. Thus, a large Turkish population settled in the Balkans. Starting from the 17th century, the Ottoman Empire gradually withdrew from the Balkans. Therefore, the Turks living in the Balkans began to return to Thrace and Anatolia. During this period, the greatest mass migration occurred after the 1828-1829 and 1877-1878 Ottoman-Russian Wars. The second major wave of immigration took place after the Balkan Wars. These mass migrations continued after the First World War. As a result, the waves of reverse migration from the Balkans have shaped the ethnic structure of Eastern Thrace.

Therefore, the people of Eastern Thrace have called themselves "immigrants" (macur/muhacir) or "indigenous" (yerli) until recently. However, these concepts have lost their prominence under the influence of marriage, education, internal migration, external migration, social media, and other mass media. The east branch of Rumelia dialect is spoken in the cities, which are in this region. Generally, in East Trace, "Gacals", "immigrants from Bulgaria, Greece, Romania, Yugoslavia (former)", "Tatars", "Pomaks", "Dağlılar" (Mountaineers), "Yörüks", "Gypsies", "Bosnians" live, and speak a kind of Turkish dialect.

Latterly East Thrace is on the target of internal migration. The reasons for this internal migration are: East Thrace is a socio-economic route between Asia and Europe as it is in the past. In this region, there are five border gates to Europe. These border crossings are the most important export-import routes for Turkey. Edirne, Kırklareli, and Tekirdağ, which are located in Eastern Thrace, are also very close to Istanbul. Because of that, districts such as Çorlu, Çerkezköy, Silivri, and Lüleburgaz quickly became industrialized. Besides, projects such as Kanal Istanbul, High-Speed Train Project, Istanbul Airport and Turkish Stream Project have accelerated this region to become an attraction center. According to the 2000-2017 population increase datas, the population of Edirne has increased from 392.134 to 406.855, the population of Kırklareli has increased from 323.437 to 356.050, and the population of Tekirdağ has increased from 577.812 to 1.005.463.

Because of that, East Thrace dialects are in danger of extinction. We should immediately conduct field works, and collect language materials. Our recommendations are:

A corpus of theses about Eastern Thrace dialects should be created. This corpus can be used in comparative linguistic research. One of our recommendations is related to the preparation of a dialect atlas. Earlier this year, the Turkish Language Association launched an initiative for a dialect atlas. As is known, there is an important relationship between language, and ethnicity. People living here describe themselves as "immigrants" (göçmen, muhavir, macur), "Gacal" (native), "Pomak", "Tatar", "Yörük", "Dağlı", (Mountaineer), "Boşnak" (Bosniak), "Gypsy" (Roman, Çingene). For this reason, linguists should determine the ethnic map of the region. Toponyms are place names. These place names can be composed of human, nation, plant, and animal names. Everyone knows some of these place names. Only residents know some place names. Such place names are called microtoponym. We should compile and classify Eastern Thrace place names.

The people of Eastern Thrace have traditionally been engaged in farming, and animal husbandry. Linguists should search the names

given to animals (zoonyms), and plants (phytonyms). There are many Ottoman gravestones/ tombstones in Edirne, Kırklareli, and Tekirdağ villages. We should classify Ottoman tombstones, and epitaphs. Visual documents about weddings, births, and education are very important materials for daily life. We, as linguists, should compile photographs, written documents, and other folklore materials about daily life in these villages.

Bulgaria, Greece, Turkey, Macedonia, Albania, Kosovo, Bosnia, and Romania are called Balkan countries. There are important cultural ties between these countries that originate from history. Linguists, archaeologists, folklorists, historians, and anthropologists should collaborate on language, culture, and history. Thus, some solutions can be put forward for disputes in the region.

Keywords: East Thrace, East Thrace dialects, dialectology, documentation

1. Doğu Trakya'da Etnik Yapının Şekillenışı

Trakya Çağdaş Yunancada *Thraki*, Latince *Thracia* olarak adlandırılmış önemli bir tarihsel bölgedir. Eski Yunanlılar Tuna ırmağı ile Ege Denizi arasında kalan, doğuda Karadeniz ve Marmara denizi, batıda kabaca Vardar ırmağının doğusundaki dağlarla çevrili olan bölgeye *Thraki* adını vermişlerdir. Romalıların *Thracia* eyaleti ise doğuda Yunanlıların Trakyası ile aynı sınırlara sahip olmakla birlikte kuzeyde Balkan Dağları, batıda da Néstos (Bulg. Mesta, Tür. Karasu) ırmağı ile çevriliydi. Bugünkü Trakya Bulgaristan'ın güney kesimini, Yunanistan'ın Thraki yönetim bölgesini ve Türkiye'nin Avrupa'daki topraklarını içine almaktadır. Bulgaristan'ın orta kesiminde doğu-batı doğrultusunda uzanan Koca Balkan Dağları Trakya'nın kuzey sınırını, Saroz körfezi güney sınırını, Marmara Denizi güneydoğu sınırını, Karadeniz ise doğu/kuzeydoğu sınırını oluşturmaktadır. Trakya topraklarının 8.545 kilometrekarelik bölümü Yunanistan'da (Batı Trakya), 61.938 kilometrekarelik bölümü Bulgaristan'da (Kuzey Trakya), 23,764 kilometrekarelik bölümü ise Türkiye sınırları içerisinde (Doğu Trakya) kalmaktadır (Ana Britannica 1990: C21: 152).

Adını bu bölgede önemli izler bırakan Traklardan alan Trakya Osmanlılardan önce Greklerin, Perslerin, Roma İmparatorluğunun; Got, Vizigot, Slav topluluklarının, Bulgar Hanlığının ve Bizans Devletinin egemenliği altına girmiştir. Greklerin kurmuş olduğu Bosporus, Byzantion, Propontis, Khersonesos, Abdera ve Ainos (Enez) kolonileri; Romalıların kurmuş olduğu Hadrianapolis (Edirne) ve Serdica (Sofya) kentleri, Trakya'nın sosyo-kültürel ve iktisadi olarak kalkınmasını hızlandırarak Balkanlar ile Anadolu arasında önemli bir yerleşim yeri konumuna gelmesini sağlamıştır (Ana Britannica, 152).

Trakya, Avrupa ve Asya arasında önemli bir geçiş güzergâhı oluşturması nedeniyle, tarihin erken dönemlerinden günümüze kadar oldukça devingen nüfus hareketlerine sahne olmuş; Trakya üzerinden hem Asya'dan Avrupa'ya, hem de Avrupa'dan Asya'ya doğru büyük göçler yaşanmıştır. Bu bölgenin günümüzdeki etnik oluşumu ise Osmanlı Devleti'nin Rumeli'ye çıkışı ve Rumeli'den çekilişi ile doğrudan ilgilidir. 14. yüzyılda Avrupa'nın içlerine doğru kademeli bir ilerleyiş gösteren Osmanlı Devleti, 17. yüzyıldan itibaren ise bölgeden yine kademeli olarak çekilmeye başlamıştır. Bu çekilme beraberinde Türk nüfusun tersine göçüne neden olmuş ve Osmanlı Devleti 1689'dan itibaren ilk defa *muhacir meselesi* ile karşı karşıya kalmıştır.

Bu dönemde muhacirlerin en büyük kitlesel göçü 1828-1829 ile 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşları'ndan sonra yaşanmıştır. Bilhassa 93 Harbi olarak tarihe geçen 1877-1878 savaşının ardından bölge halkının büyük bir bölümü muhacir konumuna düşmüş; yaklaşık 1.200.000 Müslüman Türk,

yurtlarını terk ederek Varna, Şumnu, Edirne, Makedonya ve İstanbul gibi merkezlere yığılmıştır (Ağanoğlu 2001: 33). Rus ordusunun önünde bir taraftan bulaşıcı hastalıklar, diğer taraftan açlık gibi nedenlerle kırıla kırıla Osmanlı topraklarına ulaşmaya çalışan muhacirler, Edirne gibi şehirlerde yaşayan yerli Müslüman Türklerin de endişeye kapılıp Tekirdağ, Gelibolu, İstanbul ve Anadolu'ya doğru göç etmelerine neden olmuştur (İpek 1999: 28).

Bu durumun bir benzeri 1912-1913 Balkan Savaşları nedeniyle yaşanmış; hem Yunanistan ve Bulgaristan'ın çeşitli yerlerinden gelen muhacirler, hem de Doğu Trakya'da meskûn Türkler (ve aynı zamanda Bulgar tacizlerinden bunalan Ermeni ve Rum aileler) kara yolu, demir yolu ve deniz yolu ile Anadolu'nun çeşitli şehirlerine ulaşmaya çalışmışlardır (Halaçoğlu 1995: 45-69)¹.

Bu kitlesel göçler 1. Dünya Savaşı'ndan sonra da devam etmiş, 1923-1938 arasındaki dönemde Bulgaristan'dan 180.979, Yugoslavya'dan 111.273 ve Romanya'dan 113.760 göçmen (Duman 2009: 473-490) Türkiye'ye gelmiştir. Bulgaristan'da komünist yönetimin Türklerin (ayrıca kendilerini Türk asıllı olarak tanımlayan Pomakların, Müslüman Çingenelerin ve Tatarların da) üzerinde kurduğu baskılar nedeniyle 1950-1951 yılları arasında 154.198, 1969-1978 yılları arasında 114.356 ve 1989-1992 yılları arasında 321.800 Türk, Türkiye'ye göçmüş ve Doğu Trakya ile Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde iskân edilmiştir (Hacısalihoğlu 2008: 64-66).

2. Doğu Trakya Ağızları

Sonuç olarak Doğu Trakya'nın etnik yapısını, bilhassa Osmanlı Devleti'nin *son ve en uzun yüzyılında* yaşanan tersine göçler şekillendirmiştir. Bölge halkı bunun sonucu olarak yakın zamana kadar kendisini nitelerken *yerli* (Gacal, Dağlı) ya da *muhacir* (*macur*)/*göçmen* (Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya, Romanya, Makedonya göçmeni; Yörük, Tatar, Pomak, Boşnak, Roman vb.) kavramlarını kullanmaktaydı. Ancak zaman içerisinde bilhassa evlilikler, eğitim-öğretim imkânlarının geniş kitlelere ulaşması, köyden kente veyahut bölge şehirleri arasında yaşanan göçler; sosyal medya ve diğer kitle iletişim araçlarının etkisi gibi nedenlerle yerlilik ve göçmenlik kavramları belirginliği yitirmeye başlamıştır.

Ayrıca Doğu Trakya'da yerli ve göçmen ağızları olmak üzere, kabaca iki grupta toplayabileceğimiz ağızlar da, yukarıda saydığımız nedenlerle özellikle Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren türdeş özellikler göstermeye ve ölçünlü dile yaklaşmaya başlamıştır.

Bu durumla ilgili olarak ilk dil bilimsel öngörüler, Selahattin Olcay ve daha sonrasında Janos Eckmann ile Mecdut Mansuroğlu tarafından dile getirilmiştir. Selahattin Olcay 1946 yılındaki incelemeleri ile meydana getirdiği "Doğu Trakya Yerli Ağzı" adlı çalışmasında şunları söylemektedir:

"İncelememizin sonuçlarına göre, Doğu Trakya yerli ağzı kendi özelliklerinden uzaklaşma yolundadır ve tabii bu hal bugün daha da ilerlemiş olmalıdır. Bu değişme, diğer bütün ağızlarda olduğu gibi radyo, basın, okul ve ulaştırmanın gelişmesi sonunda şehirlerle olan temasın kolay ve sıklığı yüzünden, yazı dilimize doğru bir seyir takip etmektedir (Olcay 1995: 3)".

Janos Eckmann ve Mecdut Mansuroğlu da "1959 Yılı Trakya Diyalektoloji Gezisi Raporu" adlı çalışmalarında bölge ağızları ile ilgili şu tespitte bulunmaktadır:

"Trakya'nın başka yerlerinde olduğu gibi, Edirne ve Kırklareli'nde de yerli ahali çok azalmıştır. Bu şehirlerin şimdiki ahalesinin büyük çoğunluğunu çeşitli tarihlerde Balkanlar'dan gelen göçmenler teşkil etmektedir. Bu durum karşısında asıl Edirne ve bilhassa Kırklareli ağızları sönmek üzeredir ve herhalde pek uzak olmayan bir gelecekte, göçmen ağızları ile karışarak, yerini yeni bir ağza bırakacaktır (Eckmann, Mansuroğlu 1959: 1)".

¹ Tefrik Bıyıklıoğlu bu dönemde Makedonya ve Trakya'dan Anadolu'ya 440.000 muhacirin geldiğini söylemekte; Bilal Şimşir ise Balkan Savaşları'nda Balkanlardan 1.000.000 kadar muhacirin Anadolu'ya göçmeye çalıştığını; bunlardan 200.000'inin çeşitli nedenlerle göç yolunda can verdiklerini ifade etmektedir (Halaçoğlu, 63).

Ahmet Günşen, geçen kırk-elli yıllık zaman içerisinde yerli ağzının gerçekten de tükendiğini, bölgede Doğu Trakya ağız ya da ağızlarından bahsedebilmenin mümkün olduğunu ancak bu ağızlara “yerli” sıfatının verilemeyeceğini düşünmektedir (Günşen 2008: 407).

Günümüzde yukarıda zikredilen öngörülerin büyük ölçüde gerçekleştiği, Doğu Trakya ağızlarının fonetik, morfolojik ve söz varlığı açısından birbirlerine ve ölçünlü dile oldukça yaklaştığı açıkça görülmektedir. Bununla birlikte bu bölgenin sosyo-ekonomik nedenlerle yaşadığı bazı gelişmeler, zaman içerisinde oluşmuş bu türdeş özelliklerin yakın gelecekte değişmesi ihtimalini doğurmuştur.

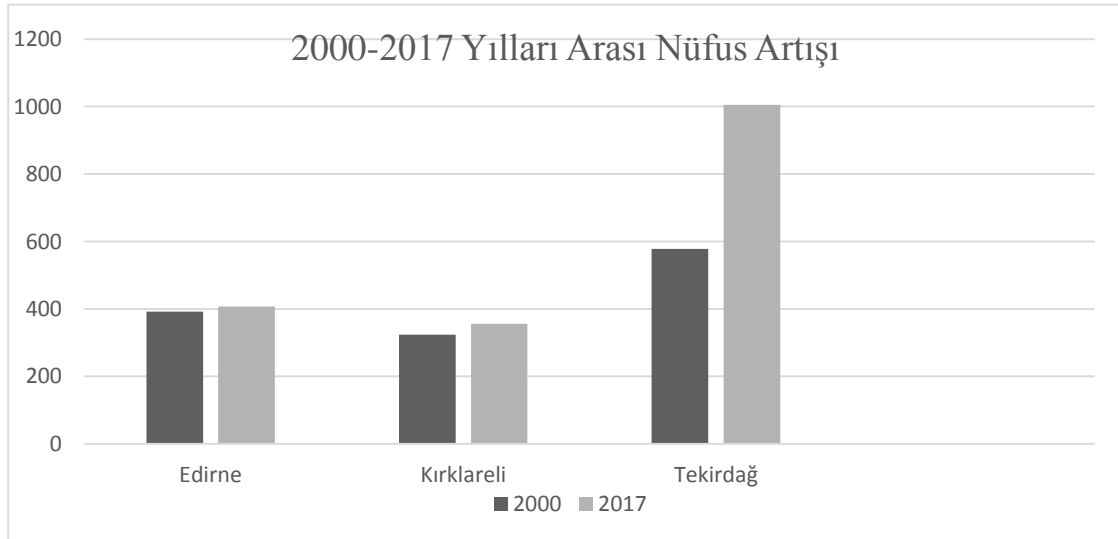
3. Doğu Trakya’da Güncel Gelişmeler

Doğu Trakya günümüzde de geçmişte olduğu gibi, Asya ve Avrupa arasında sosyo-ekonomik açıdan önemli bir güzergâhtır. Bölge şehirlerinden Edirne ve Kırklareli Türkiye’nin Avrupa’ya açılan kapısı konumunda olup her iki şehirde toplam beş sınır kapısı yer almakta ve Türkiye’nin kara yoluyla yaptığı ihracat ve ithalatın önemli bölümü bu güzergâh üzerinden gerçekleşmektedir.

Bölgenin İstanbul’a yakın olması, Trakya’nın tarım ve hayvancılığa dayanan ekonomisini değiştirmeye başlamış; Lüleburgaz, Silivri, Çerkezköy ve Çorlu gibi yerleşim birimlerinde hızlı bir sanayileşmeyi beraberinde getirmiştir. Ayrıca gerçekleşen ya da henüz plan aşamasında olan *Türk Akımı*, *İstanbul Havaalanı*, *Hızlı Tren*, *Kanal İstanbul* vb. projeler bölgenin ekonomik açıdan bir cazibe merkezi haline gelmesini hızlandırmıştır. Yaşanan bu gelişmeler Doğu Trakya bölgesini iş aramak/bulmak, iş değişikliği, eğitim, evlilik/boşanma, sağlık vb. nedenlerle giderek hızlanan bir iç göçün hedefi haline getirmiştir.

Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) 2000-2017 tarihleri arasındaki nüfus artış hızını içeren istatistiklerine göre Edirne’nin nüfusu 392.134’ten 406.855’e; Kırklareli’nin nüfusu 323.437’den 356.050’ye çıkarken Tekirdağ’ın nüfusu neredeyse iki kat artarak 577.812’den 1.005.463’e yükselmiştir².

Tablo 1: Nüfus artış grafiği

Sadece 2017 yılı içerisinde (yabancı ülkelere gelenler hariç) Edirne’ye başka illerden 19,125, Kırklareli’ne 16,074, Tekirdağ’a ise 55,391 kişi göç etmiştir. İstatiksel verilerin ışığında Tekirdağ’ın nüfus artış hızı dikkat çekicidir: Geçtiğimiz yıl Tekirdağ’a İstanbul’dan 11,724, Samsun’dan 2435,

² TÜİK istatistikleri için bkz. <https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr>, Erişim tarihi: 10.11.2018

Van'dan 2273, Tokat'tan 2065, Erzurum'dan 2061, Kars'tan 1375, Ordu'dan 1363 ve Ağrı'dan 1055 kişinin yerleştiği görülmekte³; Tekirdağ'ın İstanbul'un *doğal bir devamı* haline gelmeye başladığı anlaşılmaktadır.

Dolayısıyla Doğu Trakya'nın etnik yapısında ve burada konuşulan ağız/ağızlarda yakın gelecekte çok önemli değişimler yaşanacağına kesin gözüyle bakılabilir.

4. Öneriler ve Sonuç

Nurettin Demir dil coğrafyası incelemeleri çerçevesinde kullanılabilir bir terim olarak “ağız” kavramını şöyle tanımlamaktadır: Aynı kökenden geldiği üst sistem durumundaki bir standart dile bağlı, doğal olarak ortaya çıkmış; aile ve dost çevresinde, iş yerlerinde; okuryazarlığı az, bulunduğu bölgeden uzun süre ayrı kalmamış insanlarca sözlü iletişimde dilin başka türleriyle karşı karşıya gelme oranına göre değişen biçimde kullanılan, resmi ortamlarda kullanılmasından kaçınılan, yazılı bir gelenek oluşturamamış, iletişim alanı sınırlı, bağlı olduğu üst sistemden dilin her alanında karşılıklı anlaşmanın korunacağı oranda ayrılabilen, prestiji standart dile göre daha az yerel konuşma biçimleridir (Demir 2002: 105-116).

Bir dil, eğer içinde bulunduğu şartlar izin verirse, konuşma alanı ve konuşur sayısı genişledikçe alt dallara (lehçe, ağız) ayrılmakta; bu alt dallar zaman içerisinde doğup geliştikleri ana dille akraba müstakil dillere dönüşmektedir. Ancak diller tarihi, coğrafi, ekonomik vb. koşullar nedeniyle kimi zaman konuşurlarını yitirmekte ve bu da *dil ölümüne* neden olmaktadır. David Crystal'a göre dil ölümünün birincil sebebi şudur: Bir dil artık kimse tarafından konuşulmuyorsa o dil ölmüş demektir (Crystal 2001:1). Bir dilin lehçe ve ağızları da aynı nedenlerle ölüm sürecine girebilir. Bu nedenle bu sürece giren dil, lehçe ve ağızlar için yapılması gereken ilk şey *dil dokümantasyonu* olmalıdır.

Nurettin Demir, dil dokümantasyonunun gerekçesi olarak şunları söyler: Kaybolmakta olan dillerle ilgili dokümantasyon çalışmalarında bu dilleri belgelemek için çeşitli gerekçeler ileri sürülür. Bunlardan biri dilleri yok olmadan önce belgeleme isteğidir. Bu belgeleme aynı zamanda o dille üretilmiş ve başka bir yerde tekrarlanması veya yeniden üretilmesi mümkün olmayan zengin bilgi ve kültürün kayıt altına alınmasını içine alır. Ağız dokümantasyonunun nedenleri tehlikede olan dilleri kayıt altına alma gerekçeleriyle birebir örtüşmese de, benzerlik gösterir. Ağızların yok olması durumunda *bilgi kaybı* ve *kültür kaybı* söz konusudur (Demir 2013: 27-31).

Bu nedenle, bir süredir sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan değişime açık olan Doğu Trakya'da konuşulan ağızlar, bölgenin kültürü, mimarisi, tarihi, florası ve faunası gibi doğrudan ya da dolaylı biçimde birbirine bağlı olan kavramlarla ilgili *ivedilikle* yapılması gereken çalışmalar için önerilerimiz şunlardır:

I. Doğu Trakya ve Rumeli'nin diğer ağızlarıyla ilgili çeşitli üniversitelerde Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren çok sayıda tez çalışması yapılmıştır. Hem bu çalışmalar, hem de Anadolu'da yaşayan Rumeli göçmenlerinden derlenen malzeme periyodik aralıklarla yapılacak yeni araştırmalardan elde edilen verilerle mukayeseli olarak incelenmelidir. Yapılan tüm derlemelere ait ses ve görüntü kayıtları bir araya getirilerek ses ve görüntü derlemi oluşturulmalıdır. Bu derlem, yerel ve ulusal basınyayın organlarından derlenen materyal ile zenginleştirilebilir.

II. Tam bu noktada ifade etmek gerekir ki, bildirimizi sunarken dikkat çektiğimiz ve yapılmasını arzu ettiğimiz çalışmalardan birisi de ağız atlasının hazırlanması ile ilgiliydi. Bu bildirim sunumundan birkaç ay sonra Türkiye Türkçesi ağızları ile ilgili önemli bir proje Türk Dil Kurumu tarafından başlatıldı. Türkiye Türkçesi Ağız Atlası Projesi, Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Bilim ve Uygulama Kolu Başkanı Prof. Dr. Leylâ Karahan; kol üyeleri Prof. Dr. Ahmet Günşen, Prof. Dr. Ayşe İlker, Prof. Dr. Hatice Şahin olmak üzere aralarında bizim de bulunduğumuz çeşitli araştırmacılar

³ TÜİK istatistikleri için bkz. <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, erişim tarihi 29.11.2018.

ve derlemecilerin de katılımıyla 2019 yılının mart ayında hayata geçirildi. Bu projenin sağlayacağı katkılar ile hem Doğu Trakya ağızları hem de Türkiye Türkçesinin diğer ağızları ile ilgili tatmin edici dilbilimsel ve sosyo-kültürel verilere ulaşılabilecektir.

III. Bilindiği üzere bir bölgede konuşulan ağızların oluşmasında, o ağız konuşanların etnik kimliklerinin doğrudan etkisi vardır. Bu nedenle Doğu Trakya ağızları ile ilgili yapılması gereken elzem çalışmalardan birisi de bölge halkının kendisini tanımlarken kullandığı etnonimlerin araştırılması olmalıdır. Bölgede kullanılanırka dayalı (millet, boy/aşiret adlandırmaları) ve inanç esaslı (din, mezhep, tarikat, cemaat adları) etnonimler derlenmeli; bu etnonimlerin koşut adlandırmaları; iç adlandırma mı yoksa dış adlandırma mı oldukları yapılacak derlemeler ve arşiv çalışmaları ile tespit edilmelidir. Ayrıca özellikle son dönemlerde sosyal medyanın da etkisiyle Türkiye'nin diğer bölgelerinde olduğu gibi Doğu Trakya bölgesinde de insanlar kökenlerini merak etmekte ve bununla ilgili bilgi edinmek istemektedirler⁴. Ancak konuyla ilgili genele yönelik ve kolayca ulaşılabilen akademik çalışmaların yeterli düzeyde bulunmaması, kendi kökenini merak eden kişilerin kimi zaman *yanlış bilgilendirilmesine* neden olmaktadır. Bu sebeple bu coğrafyada bilhassa şu etnonimlerle ilgili ciddi akademik çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır:

a) **Tatarlar:** Tatarların Osmanlı Devletine (ve Türkiye Cumhuriyetine) göçleri esasen 18. yüzyılın son çeyreğinde Kırım Hanlığının ortadan kaldırılması ile başlamış, yüz binlerce Kırım Tatarı ve Nogay göç etmek zorunda kalmış; Kırım Tatarları ve Nogaylar Osmanlı Devleti ve onun halefi Türkiye Cumhuriyeti'nin demografik yapısında kayda değer değişikliklere yol açmıştır. Kırım Tatarları ve Nogaylar Edirne'de Altınyazı (Harala), Balabankoru, Balabanköy, Bostanlı, Büyük Doğanca, Büyük Gerdelli, Çömlekköy, Hacı Beldesi, Hacıumur, Hasköy, Küküler, Oğulpaşa, Sinanköy, Suakacağı, Şerbetar, Taptık, Turpçular; Kırklareli'nde Ahmetbey Beldesi, Asilbeyli, Celaliye, Değirmencik, Emirali, Karamusul, Mutlu, Ovacık, Üsküpdere; Tekirdağ'da Ahievren, Aşağı Kılıçlı, Ballıhoca, Batkın, Büyük Yoncalı, Deregündüzlü, Emiryakup, Karaağaç Beldesi, Karabezirgan, Önerler, Sarılar, Sarıyer (Sarıyar), Sultanköy Beldesi, Şahbaz, Türkgücü, Yakuplu, Yukarı Kılıçlı; Gelibolu'da Kavakköy Beldesi; İstanbul'un Rumeli kısmında Ahmediye, Bahşayış, İmrahor, İzzettin, Sazlıbosna, Şamlar köylerinde ve beldelerinde yaşamış veya yaşamaya devam etmektedir (Kırımlı 2011; XIX; 231-237; 253-276; 400-416; 447-461; 579-607)⁵. Bilindiği üzere 1935 yılından 1965 yılına kadar yapılan nüfus sayımlarında düzenli olarak kişilere ana dilleri de sorulmuştur. 1935 yılı nüfus sayımına göre Türkiye'de Tatarca bilenlerin sayısı 15,615; 1945 sayımına göre ise 10,047'dir. 1955 ve 1965 nüfus sayımlarında ise Tatarca ile ilgili bir veri bulunmamaktadır (Buran ve Yüksel Çak 2012: 236-239). Türkiye'deki Tatarlar, Kırım Dernekleri çatısı altında organize olmakta ve bölgede Büyük Yoncalı ve Emiryakup köylerinde yapılan "tepreş" şenlikleri ile Tatar kültürü yaşatmaya çalışmaktadır. Günümüzde işgal altında bulunan Kırım'da ve dünyanın diğer bölgelerinde yaşayan Tatarların dilleri ve kültürleri ile karşılaştırmalı çalışmaların yapılabilmesi için bu topluluğa dair saha ve arşiv araştırmalarının genişletilerek yapılması gerekmektedir.

b) **Pomaklar:** Pomaklar Balkanlar'da Bulgaristan'ın güneyi, Batı Trakya ve Doğu Makedonya'da yaşayan; Pomakça olarak adlandırılan Bulgar-Makedon dil grubuna ait farklı Slav diyalektleri konuşan, çoğunlukla Müslüman bir Balkan toplumdur. Türkiye'deki Pomaklar daha çok Doğu Trakya ve Batı Anadolu illerinde yaşamaktadırlar Pomak etnoniminin tarih sahnesine çıkışı yabancı kaynaklarda 1838'den, Türkçe kaynaklarda ise 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonradır (Buran ve Yüksel Çak, 74-76). Zelengora'nın verdiği bilgilere göre Doğu Trakya'da Pomaklar, 120'den fazla köyde ikamet etmektedir. Araştırmacıya göre Pomaklar yoğun olarak Edirne'de Musabeyli,

⁴ Türkiye'de e-devlet bilgi sistemi üzerinden alt-üst sorgulama hizmeti büyük ilgi görmüştür: bkz. <https://www.cnnturk.com/turkiye/soyagaci-sorgulama-e-devleti-kilitledi>, erişim tarihi: 29.11.2018

⁵ Hakan Kırımlı'nın "Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşimleri" isimli çalışması çalışma yöntemi ve veri elde etme biçimleri açısından bölgede diğer etnik unsurlarla ilgili yapılabilecek çalışmalar için son derece değerli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hatipköy, Karayusuf, Kayapa, Büyükgerdelli, Sinanköy, Vaysal, Büyüköğünlü, Azatlı, Naipyusuf, Küçük Mandıra, Kadıköy, Muacirkadı, Bayramlı, Karabürçek, Kurtbey, Kiremitçisalih, Kırcasalih, Hamidiye, Yeni Karpuzlu, Çeşmealtı; Kırklareli’nde Armağan, Kuzulu, Şükrüpaşa, Üsküp, Eskitaşlı, Kuleli, Pancarköy, Sütlüce, Yenice, Çengerli, Müsellim, Pehlivanköy, Beyci, Kula, Taştepe; Tekirdağ’da Çınaraltı, Batkın, Çerkezmüsellim, Kabahöyük vb. gibi köylerde yaşamaktadır (Zeledonora 2017: 91-105). 1935 nüfus sayımı verilerine göre Türkiye genelinde Pomakça konuşanların sayısı 32,661; 1945 verilerine göre 13,033; 1955 verilerine göre 16,163’tür. 1965 nüfus sayımında Edirne’de 10,285, Kırklareli’nde 3375 ve Tekirdağ’da 1627 kişi Pomakça bildiğini ifade etmiştir (Buran ve Yüksel Çak, 235-241, 285). Son yıllarda Pomaklar, kendi dernekleri aracılığı ile Pomak kültürü ve dili ile ilgili kültürel faaliyetler gerçekleştirmekte; gerek açılan kurslar, gerek sosyal medya kullanarak ile Pomakçanın canlandırılması için yoğun çaba sarf etmektedir. Kısa ve orta vadede büyük çoğunluğu Türkçeden başka dil bilmeyen Pomak nüfusu arasında *geri dönen bir iki dillilik* durumunun yaşanıp yaşanmayacağı gözlemlenmelidir. Bütün ulusların kendi kültürünü yaşatma ve dilini koruma özgürlüğü vazgeçilmez ve tartışılmaz bir haktır. Bununla birlikte son yıllarda Pomaklarla ilgili ortaya konan kültürel faaliyetlerin kimi zaman dezenformasyon ve manipülasyona açık olduğu da dikkatlerden kaçmamaktadır.

c) Gacallar ve Gagauzlar: Gacal sözcüğü kökeni tartışmalı olmakla birlikte bölge halkı arasında “yerli”, “göçmen olmayan” anlamında kullanılan bir etnonim olarak karşımıza çıkmaktadır. Nevzat Özkan, Gacalların Deliorman Türkleri, Çitaklar gibi adlarla anılan bir Müslüman Türk topluluğu olduğunu, Kuzey Doğu Bulgaristan ve Güney Dobruca’da yaşadıklarını ve Gagauzlarla önemli yakınlıkları bulunduğunu ifade etmektedir (Özkan 1996: 25). Özkan, Paul Wittek’in Gacallar ile Gagauzların aynı soydan geldiğini, muhtemelen Şeyh Bedreddin isyanında Müslüman olan Gagauzlarla ilişkili olduklarını; Şkorpil’in Gacallar ve Gagauzların Asparuh Bulgarlarından geldiğini; Müstecep Ülküsal ve Atanas Manof’un bu görüşü reddederek Gacalların Müslüman Peçenekler olduğunu aktarmaktadır (Özkan, 26). Dr. Bülent Hünerli, yakın zamanda yayımlanacak olan “Gagauzlar ve Lozan Mübadelesinin Pek Bilinmeyen Bir Yönü: Yunanistan Gagauzları” adlı bildirisinde Stephan Bulgar’dan Gagauzlar’ın (Surguçlar) 1923 yılı öncesinde Meriç nehrinin doğusunda, Ergene nehrinin kuzeyinde; yani Edirne, Kırklareli, Babaeski ve Uzunköprü’deki 26 köyde ikamet ettiklerini aktarmakta ve Doğu Trakya’da Rum ya da Yunan olarak adlandırılan bu topluluğun aslında ana dilleri Türkçe olan Gagauzlar olduğunu ifade etmektedir. Gerek Doğu Trakya’da, gerek Rumeli’nin diğer yerleşimlerinde Gagauzların bıraktıkları izler ve Gacallar ile aralarındaki ilişkinin art zamanlı çalışmalarla ortaya konması gerekmektedir.

d) Romanlar: Romanlar ya da daha önceden bilinen adlarıyla Çingeneler hakkında çok sayıda isimlendirme mevcuttur. Ahmet Buran, Romanlar hakkında Adana bölgesinde “cono, davulcu, sepetçi, Tosya’da galburcu, gasnakçı, elekçi, cingan, bohçacı, İzmir’de romen, Çorum’da elekçi, Tekirdağ’da şopar, Van ve Diyarbakır’da mıtırp, Ardahan’da mutruf, Konya’da bala, Tunceli’de gurbet, Birecik’te kareçi, Hatay’da abdal vb. gibi isimler kullanıldığını söylemektedir. 1935 yılı nüfus sayımında 7855, 1945 nüfus sayımında 4463 kişinin Kıptice konuştuğu; 1955 ve 1965 sayımlarında ise Kıptice bir kayıt bulunmadığı görülmektedir (Buran ve Yüksel Çak, 236-241). Romanlar uzun yıllar boyunca büyük ölçüde yarı göçebe olarak Türkiye’nin çeşitli şehirlerinde yaşamışlar ve çoğu zaman kendilerine de soyadı olan zanaatlarla uğraşmışlardır. Toplum hayatının dışında, genellikle görmezden gelinen ve kendi başlarına bırakılan, büyük şehirlerde adeta gettolarda yaşamaya başlayan Romanlarla ilgili herhangi bir doyurucu dil ve kültür araştırması yapılmış değildir. Bu eksikliği gidermek üzere 6 Mart 2014 tarihinde açılmasına karar verilen Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü kurulmuş ancak bu kurum tam olarak faaliyete geçmemiştir. Türkiye Trakyasında, Batı Trakya ve Güney Bulgaristan’da yaşayan ve büyük ölçüde Türkçe konuşan Müslüman Romanlar ile ilgili disiplinler arası çalışmaların yapılması yerinde olacaktır.

e) **Boşnaklar:** Kökenleri hakkında tıpkı Pomaklarla ilgili ihtilafların benzerleri bulunan Boşnaklar, Balkanların mazlum halklarından birisi olarak kabul edilebilir. Bu topluluğun önemli bölümü Bosna-Hersek ve Sırbistan ile Karadağ arasında kalan Sancak bölgesinde ikamet etmektedir. Boşnaklar kendi ülkeleri dışında Hırvatistan, Slovenya, Almanya, ABD, Avusturya, İsveç, Kosova, Makedonya Cumhuriyetinde yaşamaktadır. Boşnaklar Türkiye’de bilhassa İzmir, Adapazarı ve Manisa’da toplu olarak yaşamaktadır (Buran ve Yüksel Çak, 52). Boşnaklar Doğu Trakya bölgesinde ise kesin olmayan bilgilere göre Edirne’de Bostanlı, Köseömer, Yeniceçiftlik, Akardere, Çakmak köylerinde; Kırklareli’nde Dereköy, İnece, Kavakdere, Kavaklı, Kocahıdır, Kuzulu, Ulukonak, Yoğuntaş, Balaban, Gökyaka, Hamdibey, Taştepe, Yenice, Aksicim, Balkaya, Evrencik, Hasbuğa; Tekirdağ’da ise Malkara’ya Ballı köylerinde yaşamış veya yaşamaya devam etmektedir. 1935 nüfus sayımı sonuçlarına göre tüm Türkiye’de 24,613; 1945 nüfus sayımına göre 13,280; 1955 nüfus sayımına göre 11,844 kişi Boşnakça konuşmaktadır. 1965 sayımına göre ise Boşnakça konuşan 17,627 kişiden 329’u Edirne’de, 1148’i Kırklareli’nde, 6’sı ise Tekirdağ’da ikamet etmektedir (Buran ve Yüksel Çak, s. 261).

IV. Doğu Trakya bölgesinde araştırılması gereken başka bir husus da toponimlerdir. Bölgede haritalarda yer alan, çeşitli tabelalarda gösterilen resmi toponimlerin yanı sıra mikrotoponimlerin / silikyeradlarının yani bölgenin sadece sakinleri tarafından bilinen; başka yerlerde yaşayanlarca bilinmeyen ve bu sebeple haritalarda yer bulamayan, nesilden nesile, kulaktan kulağa aktarılacak yaşaya gelen dağ, tepe, mera, ekinlik, mevki, sel yarıkları, höyük, kuyu, küçük akarsu kıvrımları, kışlaklar, pınarlar, bağ evleri gibi yerlerin adlarının (Şahin 2016: 82) sahada yapılacak olan ağız derlemeleri ile tespit edilerek belgelenmesi gerekmektedir.

V. Ağız derlemelerinden elde edilebilecek dil malzemeleri arasında zoonimler/ hayvan isimleri ve fitonimler/bitkiadları de yer almaktadır. Bilhassa kırsal kesimde yaşayan ve tarım ile hayvancılıkla uğraşan insan toplulukları, şehirliye göre doğayla daha içli dışlı olmak zorundadır. Bu zorundalık kişilerin etraflarında evcil ya da yabancı olarak yaşayan hayvanlara ve kendi yetiştirdikleri yahut yaşadıkları yerde var olan bitkilere ölçünlü dilde olmayan bazı isimler vermelerine; bu isimleri kimi zaman antroponim olarak kullanmalarına neden olmuştur. Folklorik malzeme olarak da değerlendirebileceğimiz bu zoonim ve fitonimlerle ilgili biyologların da katkısı ile disiplinler arası çalışmalar yapılmalı; bölgenin flora ve faunasında yer alan bu bitki ve hayvanlara verilen isimler derlenmeli ve sınıflandırılmalıdır⁶. Zira Doğu Trakya bölgesinde tarım ve hayvancılığa dayanan hayat tarzı, yerine doğayı tahrip eden şehirli ve sanayileşmiş bir hayat tarzına bırakmak üzeredir.

VI. Doğu Trakya ile ilgili yapılması gereken saha çalışmalarından birisi de köy mezarlıklarındaki Osmanlı mezar taşlarının tespit edilmesi ve kataloglanmasıdır. Bölge üniversitelerinde yaptırılan tezlerin önemli bir bölümü sadece kent merkezlerindeki cami hazirelerinde ve müzelerdeki mezar taşları ile ilgilidir. Ancak bölgedeki bazı köylerde Osmanlı dönemine ait hem sanatsal açıdan hem de birer dil malzemesi olarak dikkat çekici özelliklere sahip mezar taşları da bulunmakta; doğa koşulları ve ilgisizlik gibi nedenlerle yok olup gitmektedirler⁷.

VII. Yahya Kemal’in “Resimsizlik ve Nesirsizlik” yazısı çok önemli iki kavramın yoksunluğunun kültürümüzdeki etkilerini dikkat çekici bir şekilde ortaya koymaktadır. Türk dili, kültürü ve tarihi hakkında yapılan araştırmalar için en önemli eksikliklerden bir tanesi Türk aile hayatına ait görsel ve yazılı malzemenin yeterli düzeyde olmamasıdır. Doğu Trakya bölgesinde yapılması gereken çalışmalardan birisi de bilhassa köylerde ikamet eden ailelerin fotoğraflarını, varsa şahsi yazışmalarını bir araya getirmek olmalıdır. Özellikle çeşitli geçiş ritüellerine ait (nişan, kına, düğün, asker düğünü,

⁶ Trakya bölgesinde görülen endemik türler olan **Edirne sümbülü** için bkz. Dayan, Güler, Arda, Çolak vd. 2013: 87-91 ve **şehit karanfili** için bkz. Arda, Dayan, Çiler, Güler 2016: 47-54).

⁷ Konuyla ilgili Lüleburgaz ve köylerinde yapılan dikkat çekici bir araştırma da Mustafa Gültekin ve Selçuk Temelatan’ın kendi imkânları ile hazırladıkları ve 2019 yılında yayımlanacak olan “Lüleburgaz Osmanlı Mezar Taşları ve Kitabeleri” adlı çalışmalarıdır. Meslektaşımız Dr. Ertuğrul Karakuş Makedonya Debre-Jupa bölgesi ile örnek çalışma olarak dikkate alınabilecek “Taşlara Akseden Edebiyat” adlı kıymetli bir eser meydana getirmiştir.

kırk uçurma vb.) görsel malzeme ile önceki dönemlerde köylerde çalışan öğretmenlerin veya köydeki meraklıların derlediği dil ve folklor malzemesi de önemli veriler sunabilmektedir.

VIII. Bulgaristan, Yunanistan, Türkiye, Makedonya, Arnavutluk, Kosova, Bosna, Romanya gibi Balkan ülkeleri yüzyıllar boyunca birbirlerini kültür ve dil açısından etkilemişler ve neredeyse simbiyotik kültür ilişkileri oluşturmak suretiyle tarih sahnesinde önemli izler bırakmışlardır. Bu ülkelerin yapacağı iş birliği ile hem karşılaştırmalı dil çalışmalarının, hem de soyut ve somut kültürel unsurlarla ilgili araştırmaların son derece verimli olacağı, bu ülkelerin tarihlerine ışık tutacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Ağanoğlu, H. Y. (2001), Osmanlı'dan Cumhuriyet'e, Balkanların Makûs Talihi, Göç, İstanbul, Kum Saati Yayınları,
- Ana Britannica (1990), Trakya, C 21, İstanbul, Ana Yayıncılık ve Encyclopaedia Britannica, ss. 152.
- Arda, H; Dayan, S.; Kartal Ç.; Güler, N. (2016), Kritik Tehlikedeki *Dianthus ingoldbyi* Turill'in Yavaş Büyüme Koşulları Altında In Vitro Korunması, *Trakya University Journal of Natural Sciences*, 17(1), 47-54.
- Buran, A., Yüksel Çal, B. (2012), Türkiye'de Diller ve Etnik Gruplar, Ankara: Akçağ Yay.,
- Cyrstal, D. (2017), Dillerin Katli, İstanbul: Profil Yay.
- Dayan, S. Güler N., Arda, H., Çolak A., Aytaç, A., (2013), Yok Olmakta Olan Endemik *Bellavalia Edirnensis*, Özhatay ve Mathew (*Asparagaceae*)'in Mevcut Yayılışı ve Koruma Statüsü, *Trakya University Journal of Natural Sciences*, 14(2), ss. 87-93.
- Demir, N. (2002), Ağız Terimi Üzerine, *Türkbilig*, S4, ss.105-116
- Demir, N. (2013), Ankara Örneğinde Ağızların Belgelemesi, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Duman, Ö. (2009), Atatürk Döneminde Balkan Göçmenlerinin İskân Çalışmaları (1923-1938), *Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi*, S 43, Bahar, s. 473-490.
- Eckmann, J. ve Mansuroğlu M. (1959), 1959 Yılı Trakya Diyalektolojisi Gezi Raporu, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul, C: IX, s.113-118.
- Günşen, A. (2009), "Doğu Trakya Ağızlarının Şekil Bilgisini Belirleyen Temel Özellikler", *Turkish Studies (International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic)*, Volume 3/3, Spring, s. 402-470.
- Hacısalihioğlu, M. (2008), Doğu Rumeli'de Kayıp Köyler, İstanbul: Bağlam Yay.
- Halaçoğlu, A. (1995), Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913) Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İpek, N. (1999), Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri, (1877-1890), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Karakuş, E. (2016), Taşlara Akseden Edebiyat: Makedonya Debre-Jupa Bölgesi Kitabeli Mezar Taşları, İstanbul, Sedir Yayınları.
- Kırımlı, H. (2011), Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşimleri, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Olca, S. (1995), Doğu Trakya Yerli Ağızı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

Özkan, N. (1996), Gagavuz Türkçesi Grameri, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

Şahin, İ. (2016), Adbilim, Ankara: Pegem-Akademi

Zelengora, G. (2017), Türkiye'deki Pomaklar, Çev. Zeynep Zafer, Ankara: Türk Tarih Kurumu